

הרה"ג יעקב אריאל

קרבה שנת הטבע¹

לא. אין כאן טעות בכותרת, בכוונה היא לא נוסחה על פי הפסוק 'קרבה שנת השבע'², אלא: קרבה שנת הטבע. המספר שבע מציין את המחזור הטבעי, שבעת ימי בראשית עם השבת בשיאם. שנת השמיטה היא שנת החזרה אל הטבע, אל הטבע האנושי, החברתי, הארצי והלאומי. רעיון זה הוא המוטיב המרכזי בהקדמתו המופלאה של הרב קוק לספרו "שבת הארץ".

במישור הלאומי – יש לכל עם טבע משלו. לעם ישראל יש טבע מיוחד: שאיפת צדק ואמונה בא-ל. לפעמים האמונה מוסתרת בתוך שאיפת הצדק, למרות שבגלוי היא מתיימרת להתכחש כביכול לאמונה בא-ל, אולם את הטבע הסגולי לא ניתן לטשטש. השאיפה לצדק אמתי מוחלט, אשר בהכרח הוא א-להי, שאם לא כן לא היה יכול להיות מוחלט ואמתי כל כך, טבועה היא עמוק באופייה של האומה הישראלית.

מהומת החיים הרגילה לפעמים מעוותת את גילוייו של הצדק. המסחר, התחרות, שאיפת הקיום האישי, ההישגיות שבה שקועה החברה, כל אלו מאלצים לא אחת גם את שוחר הצדק האמתי לסטות מדרכו. הפסקת הפעילות ההישגית לזמן מסוים, מאפשרת להחזיר את החברה למצבה הטבעי. תחושת הצדק תחזור לתפוס את מקומה הטבעי בחיים.

האיזון והשוויון

אמנם שוויון מלא ושותפות מוחלטת אינם טבעיים לכל אדם. יש לאדם גם נטייה טבעית להישגיות פרטנית. מה שהשיג בעמל כפיו וכישרונותיו, אין הוא נוטה לחלקו עם זולתו. במקביל, האמביציה האישית היא מנוע הדוחף את

1. מתוך ספר "מאהלי תורה" – לתורה ולמועדים, פרשת בהר, מכון התורה והארץ, תשנ"ח. בעריכה מחודשת.
2. דברים טו ט.

האדם ליצור, לעמול קשה, להשיג. נכשל הניסיון להקים מדינה שוויונית, שבה כל פרט עמל למען הכלל, כי חברה כזאת היא 'קידרא דבי שותפיי'. כל אחד סומך על חברו, ומטיל אחריות על האחרים. רק בחברה סלקטיבית סגורה, המהווה מעין משפחה גדולה, יכולה להצליח שיטת השוויוניות, כגון זו הקיבוצית בארץ. וכמדומה שגם חברה זו עוברת שינויים בכיוון של עידוד היזמה הפרטית.

אולם מאידך, פרטנות קיצונית, שבה אין שום אחריות כלפי הזולת, אף היא אינה טבעית לאדם בכלל, ולעם ישראל בפרט. הצורך הטבעי להחזיר מדי פעם את השוויון למקומו, ליישר קו ולאפשר לכל בני החברה זינוק מחדש בנקודה התחלתית שווה, חייב לבוא לידי ביטוי. השמיטה באה למלא צורך זה. שמיטת הפירות וחלוקתם בין כל המעמדות, וכן שמיטת החובות – מאפשרות ליצור איזון בין שתי כפות המאזניים, בין היזמה הפרטית במשך שש השנים לבין השבתתה אחת לשבע שנים.

גם בתחום חיי הגוף המלאכותיות המוגזמת גורמת להרס ולחורבן. המזון המתועש, התרופות הרבות, האוויר המאולץ, האור המלאכותי, השימוש בדשנים וריסוסים, כל אלו, עם כל נחיצותם, הפרו את המאזן האקולוגי בטבע החיצוני והאישי. יש צורך בחזרה מסוימת אל הטבע המקורי, הבריא והרענן.

לפחות ביחס לאדמת ארץ ישראל ויבולה דרשה התורה את השבתתה אחת לשבע שנים. אין כאן התנגדות עקרונית לצורך הקיומי המחייב שימוש באמצעים מלאכותיים. בלעדיהם לא יהיה מספיק מזון למין האנושי. האדם נברא עם הכישרון לרדות בטבע, לפתחו ולקדמו. בלי המלאכותיות לא יכולנו לשרוד. אולם כשהמאזן מופר יש צורך להחזירו אל טבעו המקורי, לפחות אחת לשבע שנים. לפיכך: אין מזבלין ואין מפרקין, אין מאבקיין ואין מעשנין, אין מזהמין ואין כורכין בשביעית. וכן הדין בפירות שנה זו, לאכלה - ולא להפסד, ולא למלוגמא (לרפואה), אלא הפרי נאכל כמות שהוא, בצורה טבעית.

שבת לה'

שלא נתפרש שלא כהלכה, השמיטה אינה מתכון אקולוגי, חלילה. "ושבתה הארץ שבת לה"³, נאמר, ולא לשם בריאותנו ותזונתנו הרצויות. אלא שה', הכולל בתוכו הכול, כלל בין שלל רעיונות השמיטה גם את הבריאות הגופנית

3. ויקרא כה ב.

של האדם וכן את האקולוגיה הטבעית של האדמה. כי הא בהא תליא, היות הגוף בריא ושלם – מדרכי ה' הוא. והחזרה אל הטבע מחייבת חזרה אל כל מרכיבי האדם, הטבע הרוחני האישי, הטבע הלאומי, הטבע המוסרי, יחד עם הטבע הגופני והאקולוגי.

הגלות הארוכה נועדה בין היתר לטהר את העם מחטא ביטול השמיטה. "אז תרצה הארץ את שבתותיה... כל ימי השמה תשבות, את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה".⁴ קץ הגלות ושיבת נדחי ישראל לארצם מחייבים את החזרת עטרתה של השמיטה למקומה.

הגלות היא תופעה על-טבעית. מקומו של כל עם – בארצו הטבעית. עם שגולה ועקור מאדמתו, מהאווירה שבה, מנופה ומאקלימה – חיו אינם נורמליים. משמעותה של שיבת ציון היא חזרה אל הטבע. עם ישראל התלוש מהקרקע חזר אל אדמתו, לעובדה ולשומרה. סופרים ומשוררים, הוגי דעות ומחנכים, חברו יחדיו להחזיר את עם הספר והרוח, אל טבעה הארצי, אל רגבי אדמתה, אל הריה ועמקיה, עציה ופרחיה של ארץ ישראל. אפופי שיכרון היינו במפגש המחודש הזה עם אדמת המולדת, אחרי שנים כה ארוכות של ניתוק וניכור, שבהן שכחנו את הטבע הלאומי שלנו. אולם דומה שעתה שכחנו את הטבע הרוחני שלנו. אמנם הייתה תקופה, בראשית הדרך, שבהשפעתם העקיפה של רעיונות השמיטה והיובל נעשו נסיונות להחזיר את העם גם אל הטבע המוסרי, וליצור חברה שוויונית יותר וצודקת יותר בארץ. אולם השיכרון הארצי שהביא עמו ניתוק מערכי הרוח המאפיינים את הטבע הישראלי, גרם לכך שהרעיונות החברתיים איבדו את רעננותם ונמצאים במורד של "פוחת והולך". רק שיבה אל המכלול של הטבע האמיתי שלנו, שבו הננו גם עם הרוח, גם עם הצדק וגם עם הארץ, רק זו תוכל לתת מנוף מחודש לרעיונות החברתיים.

דגל השמיטה

פולמוס השמיטה – שליווה את היישוב החדש בארץ לפני כמאה שנה, ואשר השלכותיו מטילות את צילן עלינו עד עצם היום הזה – נסב סביב הציר הנטוי בין שני קטבים: הקוטב הרוחני והקוטב הארצי. קוטב אחד סבר ששיבת ציון צריכה להיות אל הטבע הרוחני של עם ישראל בלבד, והבעיות הקיומיות של הטבע הארצי אינן מעניינו. הקוטב השני סבר שלשיבת ציון מטרה ארצית

4. ויקרא כו לד-לה.

בלבד, ואין לה שום עניין ברוחניות. זו זוהתה עם הגלותיות. העימות בין שני הקטבים יצר התנגדות הדדית, והעמיק את הקיטוב. במוקד עמדה השמיטה; היא הייתה הדגל. הקוטב הרוחני סבר שהתחשבות יתר בצורך היישובי הקיומי משמעותה השמטת הטבע הרוחני מתחת רגלי קיומו של עם הרוח והספר. לעומתו הקוטב הארצי סבר שקיום השמיטה, תופעה שאין לה אח ורע בשום אומה ולשון ובשום תרבות חקלאית – תשמיט את הקרקע הטבעית מתחת הקיומיות הישראלית המתחדשת. באווירת קיטוב כזאת לא הייתה אפשרות לקיים דיון ענייני, שבו יובאו בחשבון גם צרכי הקיום הבסיסיים של המשק החקלאי, וגם צרכי הקיום של עם הרוח השב לארצו לחדש ימיו כקדם.

האמת מורכבת משני הקטבים, המהווים יחד שלמות אחת. שיבת ציון היא שיבה אל הטבע **כולו**, אל הבריאות האישית וטבע הארץ, אל עבודת הכפיים, אל המסגרת הלאומית והמדינית, לחברה צודקת, לחיי רוח מלאים, לחיי תורה מושלמים, לקדושה, לכבוד ותפארת. יש להביא בחשבון את **כל** הצרכים ולהתחשב **בכל** האילוצים, אם כי במינון מתאים לכל מישור ומישור, ובהתאם לכישוריו של כל איש ואיש.

מרו הרב קוק זצ"ל תמך בהיתר המכירה בשביעית לשם קיום המשק. עם זאת הוא תבע לחתור לקראת קיומה המלא של המצווה בשלמות. השמיטה היא המבטאת את היחס הנכון לארץ. כשם שהשבת מעידה על **הפרט** שהוא שומר מצוות, כך השמיטה מעידה על **העם**, שיחסו אל הארץ נובע ממקור הקודש ולכן הוא מכיר בכך שארץ הקודש מחייבת שבתון אחת לשבע שנים. ועם זאת יש להביא בחשבון את צרכי הקיום של ההתיישבות החקלאית, שהיא עבורנו ערך דתי, כי היא מקיימת את מצוות יישוב הארץ. אין סתירה בין הדברים. אדרבה, יש כיום נכונות ויכולת, בהתיישבות הדתית לפחות, לשמור את השמיטה כהלכתה במטעים (על ידי אוצר בית דין), ובחלק מהירקות (למשל בגידול במצע מנותק בחממות). כמו כן, יש נכונות מצד חלק מהצרכנים הדתיים העירוניים להעדיף פרי שגדל על פי הלכות שביעית.

מטרת הרב קוק הייתה בראש ובראשונה להבטיח משענת קיומית, התיישבותית, איתנה ומבוססת, כדי שעליה ניתן יהיה לבנות את הקומה השנייה של השמיטה כהלכה. 'ואולך אתכם קוממיות'⁵ – שתי קומות.

5. ויקרא כו יג.

התחזקות באמונת הידוש העולם במידת הנדיבות והביטחון (ספר החינוך פד - מצוות שמיטת קרקעות)

משרשי המצווה, לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו עניין חידוש העולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שלא ברא דבר הכתיב מנוחה על עצמו. ולמען הסיר ולעקור ולשרש מרעיונו דבר הקדמות אשר יאמינו הכופרים בתורה ובו יהרסו כל פינותיה ויפרצו חומותיה, באה חובה עלינו להוציא כל זמנינו יום יום ושנה שנה על דבר זה למנות שש שנים ולשבות בשביעית, ובכן לא יתפרד העניין לעולם מבין עינינו תמיד, והוא כעניין שאנו מוציאים ימי השבוע בששת ימי עבודה ויום מנוחה. ולכן ציוה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו מלבד השביתה בה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה. וכשהוא חפץ הוא מצווה אליו להפקירם.

ועוד יש תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מדת הוותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקווה אל הגמול. ועוד יש תועלת אחר נמצא בזה האדם שיוסיף האדם ביטחון בשם ברוך הוא, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גדולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה ולא מיעוט הבטחון.

(ספר החינוך תעז - מצוות השמטת כספים בשנה שביעית)

והשמטת כספים גם כן אחר אותו הטעם נמשך, ללמד נפשנו במידות המעולות מדת הנדיבות ועין טוב, ונקבע בלבבנו הביטחון הגדול בשם ברוך הוא, ואז תכשר נפשנו לקבל טוב מאת אדון הכל כלול הברכה והרחמים. וגם נמצא מזה גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו, כי נשא קל וחומר בנפשנו לאמר, אפילו הלוויתיו ממוני והגיע שנת השמטה אמרה תורה להשמיט בידו המלווה, שלא לגזול ושלא לחמוס משלו לא כל שכן שראוי לי להתרחק עד הקצה האחרון.